

УДК 616.31-08 (038)

Т.О. Лещенко, Т.В. Шарбенко, О.С. Павленкова

УНОРМОВАНІСТЬ ТЕРМІНІВ ТЕРАПЕВТИЧНОЇ СТОМАТОЛОГІЇ

Вищий державний навчальний заклад України «Українська медична стоматологічна академія»

Термінологічна система терапевтичної стоматології – одна з найскладніших і найфункціональніших у теоретичній сфері та практичній стоматології, бо обслуговує її широку галузь. З іншого боку, загальновідомо, що підготовка висококваліфікованих національних медичних кадрів із вищою освітою неможлива без опанування фаховою мовою, зокрема і вузькоспеціальною [7]. Крім того, наш досвід показує, що молоді науковці, дослідники в галузі терапевтичної стоматології, автори дисертацій і наукових статей, як і лікарі стоматолого-терапевти, досі повною мірою не засвоїли українськомовні норми термінологічної системи цієї галузі, не опанували практичними навичками їх правильного використання. Високий рівень інтернаціоналізації медичної комунікації та утворення великої кількості нових термінів спонукають лінгвістів до вивчення медичної стоматологічної термінології. Цими положеннями і зумовлюється **актуальність** нашого дослідження, яким ми продовжуємо цикл власних статей, присвячених функціонуванню наукового стилю в мові стоматологічної галузі [3, 6].

Мета дослідження – висвітлити лексико-граматичні особливості термінів терапевтичної стоматології; проаналізувати найпоширеніші помилки їх застосування в науковому стилі української мови; сприяти формуванню термінологічної компетенції в стоматологів-терапевтів, мовного смаку і мовного чуття, критичного ставлення до ненормативної наукової лексики; вдосконалювати навички використання основних засобів кодифікації (словники, довідники), створення нормативних наукових текстів із терапевтичної стоматології.

Матеріали дослідження – наукові тексти з терапевтичної стоматології (дисертації, журнальні статті).

Результати дослідження та їх обговорення.

Лінгвістичний аналіз термінів щодо дотримання відповідних мовних норм зумовлений практичними потребами в щоденному фаховому спілкуванні, спеціальній освіті, документації, друкованій продукції. Проблема вноормованості термінів фахових терміносистем помітно загострюється при підготовці майбутніх спеціалістів, особливо здобувачів наукового ступеня.

Наші дослідження вноормування медичної термінології, зокрема галузі терапевтичної стоматології, ґрунтуються на тому, що «вивчення наукової термінології характеризується тісним переплетенням теоретичного і методичного (прикладного) аспектів» [1].

№ 1 2014 р.

Уноормування і правильне застосування терміносистеми терапевтичної стоматології безпосередньо залежить від розв'язання низки проблем: порушення лексичних, стилістичних, правописних норм; неточне лексичне позначення наукових понять; уживання слів, не властивих українській мові, зокрема її науковому стилю; наявність термінологічної полісемії (багатозначності).

Щоб допомогти розв'язанню цих проблем, які, безсумнівно, стосуються і теоретичної, і практичної терапевтичної стоматології, зупинимося на характеристичні основних лексико-граматичних труднощів уживання відповідних термінів.

Базовою термінологічною структурою для стоматології виступає терміносистема назв анатомічних утворів щелепно-лицевої ділянки.

Характеристику труднощів уживання медичної лексики на означення утворів ЩЛД ми розподілили за відповідними групами згідно з анатомічним призначенням і топографією: кістки, м'язи, нерви, власне порожнина рота, ясна, кровоносні судини, залози.

У назвах кісток ЩЛД маємо такі труднощі терміновживання (в перекладі з російської мови): *слезная кость* – **слізна кістка** (непр. “сльозна”); *сошник* – **леміш** (із наголосом на другому складі; на жаль, найчастіше і в українськомовних текстах зустрічаємо “сошник”); *небная кость* – **піднебінна кістка**; *скуловая кость* – **вилічна кістка** (а не “виліцева”).

Часто в мові стоматологів зустрічаємо термін “альвеолярний паросток”, а має бути **“відросток”**, адже *паросток* – це “молоде стебло рослини; парость, паріст, пагін, зеленець” [8, т.2, с.537], а *відросток* – це “З.анат. відгалуження якогось органа в організмі. *Червоподібний відросток сліпої кишки; відростки шийних хребців*” [8, т.1, с.323].

Підкреслимо, що з рос. мови термін «надкостниця» перекладаємо як **«окістя»**: *окістя альвеоли; окістя очної ямки; окістя зуба*. Прикметник – **окісний** (напр., у імплантології: *розрізали слизову оболонку окістя по гребеню альвеолярного відростка і відшарували слизово-окісні клапти*).

Щодо характеристики кісток нижньої щелепи маємо теж низку проблемних питань і труднощів слововживання, пов'язаних насамперед із білінгвізмом місцевого мовного середовища. Так, “*подъязыковая ямка*» має перекладатися як **“під'язикова ямка”**, а не “під'язична”, так само – **“під'язикова кістка”**. Натомість у найвідомішому

перекладному словнику медичної лексики О.К.Усатенка зафіксована розбіжність такого характеру: термін "подъязычно-язычный" перекладається як «під'язиково-язиковий», а наступне слово «подъязычный» – як «під'язиковий» і «під'язичний» [15, 290].

"Межальвеолярные перегородки" слід перекладати як "**міжальвеолярні перегородки**", а не "перетинки", бо останній термін стосується шкірних утворів між кістками на лапках птахів. "*Ветвь нижней челюсти*" перекладається як "*гілка нижньої щелепи*", хоча нерідко можна зустріти неправильну форму "вітка" – кальку з російської мови. Ямки мають такий правильний варіант перекладу: височная – **скроньова**; подвисочная – **підскроньова**; крылонебная – **крилопіднебінна**; костное небо – кісткове **піднебіння**; височно-нижнечелюстной сустав перекладаємо як **скроньово-нижньощелепний суглоб** (увага до наголосу і правопису!).

Дуже поширеним в усній мові стоматологів є помилкове наголошування іменника «щелепа». **Правильно – наголос на першому складі, так само, як іменника «слина».**

Для характеристики м'язів ЩЛД уживаємо терміни, щодо яких теж виникають певні правописні, словотворчі та стилістичні труднощі. Так, «щечная мышца» – «**щічний м'яз**» згідно із чергуванням голосних о, е з і у відкритому і закритому складі. «Крыловидная мышца» – «**крилоподібний м'яз**»; «подбородочная мышца» – «**підборідний м'яз**» (часто зустрічаємо неправильні форми «підборідковий» і «підборідочний»). Складний варіант перекладу має рос. термін «глазница» – «**очна ямка**», звідси: «глазничная мышца» – «**очноямковий м'яз**». Правильний переклад терміна «ресничная мышца» – «**війковий м'яз**», тоді як часто вживається неправильно «війчастий».

Далі охарактеризуємо труднощі терміновживання щодо нервів ЩЛД: глазодвигательный нерв – **окоруховий нерв**; лицевой – **лицевий (лицьовий)**; обонятельный – **нюховий**; подглазничный – **підочноямковий**; языкоглоточный – **язикоглотковий**.

Нагадаємо правильні форми окремих назв зубів і зубних поверхонь: артикулюючі, жувальні, зуби мудрості, кутні, конвергуючі, різцеподібні, шпигуваті; жувальна поверхня зуба, різальний край.

Окремо виділимо норму перекладу терміносполучення «опорные зубы» з російської українською мовою. Правильно – «**опорні зуби**», а не «опірні», бо іменник «опора» має лексичне значення «те, на що спираються або на що можна спертися» [8, т.2, с.472], тоді як іменник «опір», від якого походить прикметник «опірний», означає «2. здатність протистояти, протидіяти» [8, т.2, с.468]. Слід пам'ятати, що іменник «зуб» у називному відмінку множини має закінчення -и: *два зуби* і т. д. (помилка також унаслідок білінгвізму, бо рос. – *два зуба*).

Іменник «**ікло**» в Н.в. множини має форму «**іклів**» [10, с.285], а часто вживають неправильну форму «ікол».

Слід особливо підкреслити, що іменник «**ясна**» вживається в українській мові тільки у формі множини, тому, скажімо, речення «На десне верхней челюсти сужены сосуды» перекладаємо так: «На **яснах** верхньої щелепи звужені судини». Прикметник від «ясна» – «**ясенний**» (наголос на **дру-гому** складі!), натомість у навчально-науковій літературі та мовленні стоматологів зустрічаємо найнеймовірніші неправильні форми.

На особливу увагу заслуговує вживання термінів «пародонт» (тканина, що оточує корінь зуба) і «періодонт» (зв'язки, на яких тримається зуб), які в родовому відмінку однини мають закінчення –а (**пародонта, періодонта**), як і більшість іменників на позначення анатомічних утворів ЩЛД: *лоба, носа, рота, язика, відростка, скелета, черепа* (але назви хвороб – *пародонтиту, періодонтиту*).

Іменник «періодонт» має префікс *peri-*. Такий варіант правопису регламентується правилом, за яким префікс *peri-* з російської мови в українській мові вживаємо з буквою *и* перед приголосними (*перибронхіт, перикард, перипроктит*) і з буквою *і* - перед голосними (**періодонт, періодонтит, періапикальний (кюретаж), періаденіт, періартрит, періімплантит, періостит**).

Особливі труднощі виникають у вживанні терміна «миндалина» (рос.). Як правило, перекладають його як «мигдалина», тоді як правильний переклад назви цього утвору як частки парного органа лімфатичної системи – «**мигдалик**»: *глотковий мигдалик, піднебінний мигдалик, язиковий мигдалик*.

Проблемним, на наш погляд, є переклад терміна «щитовидные вены» як «щитовидні вени», зафіксований практично у всіх перекладних словниках [15; 11]. Причиною такого калькування з російської є назва залози – «щитовидна», яка не відповідає словотворчим нормам української мови, за якими продуктивнішою є морфема «**подібний**»: *крилоподібний м'яз, грудниноключично-соскоподібний м'яз, дзьобоподібний м'яз, келихоподібні клітини* і т. д.

Префікс *при-* вживаємо на позначення слинної залози: **привушна слинна залоза**, а в популярному словнику О.К.Усатенка знову зустрічаємо недоречність. Так, термін «околоушно-жевательный» перекладається як «навколоушно-жувальний», а наступне слово «околоушный» – як «привушний» [15, с.245].

Окремої уваги потребує один із ключових у стоматології анатомічних термінів – рос. «*преддверье рта*». За найсучаснішими компетентними поглядами дослідників-філологів, замість поширеного в анатомії «*присінок рота*» згідно з нормами українського словотворення слід уживати «**переддвер'я рота**» [9, с.697]. Ми цілковито підтримуємо це нововведення. По-перше, така назва адекватно і повністю розкриває особливості ана-

томічних подробиць цього утвору: те, що перед «дверима» - зімкнутими зубними рядами; по-друге, не порушує норм українського правопису; по-третє, вона зрозуміліша сучасникам більше, ніж архаїзм «присінки» - атрибут, застаріла архітектурна подробиця української хати: «1. Ганок з накриттям, піддашшям на двох стовпцях. 2. Прибудова перед входом до якого-небудь приміщення; невеликі сіни» [8, т.2, с.908].

Далі висвітлюємо найгостріші проблеми правописного аспекту вузькоспеціалізованих термінів терапевтичної стоматології.

Апостроф. Згідно з нормами українського правопису [14, с.8-9] з апострофом пишемо такі слова і їхні граматичні форми, які використовуються в лексиці терапевтичної стоматології: *глазур'ю* (захист від агресивного середовища), *в'ялий* (перебіг виразково-некротичного гінгівіту), *з'єднання* (емалево-дентинне), *з'їденість* (верхівки), *кальційзе'язувальний* (білок), *кератокон'юнктивіт*, *комп'ютерна* (томографія), *кров'яний* (згусток), *миш'яковиста* (кислота; токсичний періодонтит), *міні-п'езон*; *м'який* (зубний наліт; уміст каналу), *над'ясенний*, *під'ясенний* (зубний камінь); *м'якоеластичний* (консистенція лімфатичного вузла); *об'єктивне* (обстеження); *п'езоелектричний*, *п'езориммер*, *п'езоскейлер*; *розм'яшений* (дентин); *Ст'юдент*.

Без апострофа пишемо: *бюгель*; *кюретаж*; *люмінесцентна* (діагностика); *морквяний* (сік, корисний при гострому афтозному стоматиті); *тьмянний* (емаль, цемент); *флюоресценція*.

Подвоєння приголосних відбувається в таких словах: *гамма-глобулін*; *голка Міллера* (іншомовні слова); *іннервація*, *ірадіація*, *ірегулярний* (третинний дентин) (збіг приголосних префікса і кореня); *життєдіяльність* (мікрофлори) (приголосні *д,т,з,с,л,н,ж,ш,ц,ч* подовжуються (а на письмі позначаються двома літерами), коли вони стоять після голосного перед *я,ю,і,е* в усіх відмінках іменників середнього роду 2 відміни (крім родового множини); *пломбування*; *препарування*; *сплетення*; *прогресування* (процесу) (подвоєння приголосних у суфіксах).

Не подвоюються приголосні (в порівнянні з російською мовою) в таких термінах іншомовного походження, які широко вживаються в терапевтичній стоматології (укр.- рос.): **абсцес** – абсцесс; **аксесуари** (ендодонтичні) - аксесуары; **апарат** - аппарат; **аплікація** - аппликация;

глотит – глоссит; **глосалгія** – глоссалгия; **гума** – гумма; **гуттаперча** – гуттаперча; **верукозний** - веррукозный; **іригація** (кореневих каналів) – ирригация; **дифузний** (пульпіт) – диффузный; **ексудат** – экссудат; **капи** - капли; **кламер** – кламмер; **колаген** - коллаген; **кок** - кокк; **колатералі** коллатерали; **кореляція** – корреляция; **коффердам** - коффердам; **ламела** – ламелла; **манноза** - манноза; **металокераміка** - металлокерамика; **оклюзія** – окклюзия; **папіла** – папилла; **папіліт** – папиллит; **перкусія** – перкуссия; **пла-**

стмаса – пластмасса; **рабердам** - раббердам; **рентгенограма** – рентгенограмма; **стопер** - стоппер; **перкусія** - перкуссия; **тонзиліт** - тонзиллит; **фісури** – фиссуры; **флос** – флосс; **фолікул** - фолликул.

Підкреслимо, що подвоєння відбувається за збігу приголосних префікса і кореня: *іннервація* (пульпи зуба); *ірадіація болю трійчастим нервом*; *ірегулярний дентин*; *тримірне пломбування корневих каналів комплексами «VeeFill», «VeeFill pack»* - **інноваційна технологія ендодонтичного лікування**.

До правописних труднощів терміносистеми терапевтичної стоматології належить написання **складних слів**.

Разом пишуться складні іменники: *амелогенез*, *ампліпульсфорез*, *антибіотикотерапія*, *апекслокатор*, *аутоінфекція*, *аутомасаж*, *біосумісність*, *бормашина*, *вакуумкюретаж*, *вібро-*, *гідро-*, *вакууммасаж* *вітамінотерапія*, *вестибулопластика*, *гідроксиапатит*, *гідротерапія*, *гінгівоектомія*, *гінгівостоматит*, *гіперестезія*, *гіперкератоз*, *гіпоплазія*, *губотримач*, *дентиногенез*, *діатермокоагулятор*, *діатермокоагуляція*, *діркопробивач*, *електроодонтодіагностика*, *енамелобласт*, *ехоостеометрія*, *життєздатність*, *каналонаповнювач*, *кислотостійкість*, *кісткогранульома*, *кріокюретаж*, *кровоточивість*, *мікрофлора*, *некретомія*, *ортопантомографія*, *остеоінтеграція*, *пульпекстрактор*, *пульпотомія*, *радіовізіографія*, *реопародонтографія*, *сенсигель*, *слиновідсмоктувач*, *ультрафонофорез*, *флексофайл*, *фотоплетизмографія*, *фотополімеризатор*, *френулопластика*, *термодіагностика*, *тортоаномалія*, *хроніоінтоксикація*, *цинкоксидевгенол*, *цистоектомія* і под.

Через дефіс пишуться іменники: *апекслокатор*, *бонд-агент*, *генціан-віолет*, *експресдіагностика*, *зуб-антагоніст*, *К-риммер*, *К-файл*, *кюретаж-зіскріб*, *нітіфлекс-файл*, *пайлер-світло*, *паста-герметик*, *резорцин-формалін*, *смушка-матриця*, *УФ-промені*, *фірма-виробник*, *флекси-кат-файл*, *фосфат-цемент*, *хіт-карієр-носій* (тепла), *шина-протез*, *штифт-конус* і под.

Разом пишуться складні прикметники: *багатокореневий*, *валикоподібний*, *виннокам'яна* (кислота), *вільнорадикальна* (реакція), *внутрішньоротовий*, *близькофокусний*, *грамнегативний*, *грампозитивний*, *дентоальвеолярний*, *зубоясенний* (сосочок), *загальноприйнята* (методика), *зубоцелепна* (система), *імунокорегувальна* (терапія), *іонообмінний* (процес), *кістковопластичний*, *конусоподібний*, *магніострикійний* *ультразвуковий* (скейлер), *мікрорентгеноспектральний* (аналіз), *навколопульпарний* (дентин), *нейрогуморальний*, *низькоінтенсивне* (світло гелій-неонового лазера), *низькочастотний* (скейлер), *періодонтотомулярний* (рефлекс), *піднижньощелепна* (ямка), *протизапальний*, *псевдомембранозний* (кандидоз), *світлотвердіючий*, *склоіономерний* (цемент).

Через дефіс пишуться такі складні прикметни-

ки: білувато-сірий (наліт), гнійно-запальні (ускладнення), губно-щічний, емалево-дентинне (з'єднання), ерозивно-виразковий, кислотнолужний, клініко-анатомічний, крейдянокрапчаста (форма флюорозу), медикоінструментальна (обробка), папілярномаргінальний, повітряно-абразивна (система), токсико-алергічний (стоматит), циліндрично-конічна (форма штифта), цинк-фосфатний (цемент), темно-коричневі (плями), щелепнолицевий, яскраво-блакитне, світло-жовте (світіння емалі), яскраво-червона (облямівка).

Назви цементів, прокладкових матеріалів, лаків, пластмас, композитів, компомерів, оркомерів, аерозолів, апаратів, борів беруться в лапки: "Vivadent", "Contrasil", «Кальцевіт», «Лателюкс», «Уніцем», «Силіцин», «Силідонт», «Цеміон», «Карбодент», «Евікрол», «Харизма», «Призмафіл», «Міні-п'езон», «Гіпозоль», «Core Paste», «Canal Finder», «Microdebrider», «Endo Extractor», «Cancellier», «EndoRetriver», «Largo», «Gates Glidden»; так само - **назви фірм**: «ВладМиВа», «Dentsply», «Ivoclar», «Ultradent» і т.п.

Особливі труднощі в терміносистемі терапевтичної стоматології, як і загалом в українському правописі, викликає вживання **родового відмінка** однини іменників чоловічого роду 2 відміни, які залежно від їхнього значення мають закінчення – **а**, **-я** або **-у**, **-ю**.

Наведемо власну класифікацію відмінкових закінчень найпоширеніших термінів терапевтичної стоматології, які є вищевказаними іменниками.

Іменники чоловічого роду 2 відміни в родовому відмінку однини мають закінчення –**а** (у твердій і мішаній групах), **-я** (в м'якій групі), коли вони означають:

а) назви **конкретних** предметів - стоматологічних інструментів, пристроїв, елементів облицювання: амальгамтрегера, бора, бранша, вазоконстриктора, версіфікатора, вініра, глибиноміра, десенситайзера, дрільбора, екскаватора, екстрактора, електрода, зонда, інструмента (але інструментарію), каналонаповнювача, контейнера, кламера, К-римера, К-файла, лазера, мастеркоума, мікромотора, мітчика, наконечника, пасфіндера, пінцета, поліра, пустера, рашпіля, рутфейсера, скейлера, слиновідсмоктувача, спредера, стопера, тампона, термоаплікатора, упора, файла, філера (як штифт), фініра, флоса, шаблона (пристрій, креслення), але шаблону (зразок); шпателя, штифта, штопфера;

б) назви зубів і власне іменник «**зуб**»: зуба, моляра, премоляра, різця;

в) назви видів клітин, анатомічних утворів, окремих тканин: відламка, вузлика, емалобласта, епітеліюцита, еритроцита, гістіюцита, горбика, гранулоцита, дентикля, зачатка, каменя (одиночне значення), лейкоцита, перикімата, петрифіката, одонтобласта, пародонта, періодонта, пухирця, пухиря, рога, рубця, сосочка, фолікула, цементюцита, язика.

Закінчення –**у**, **-ю** мають іменники чоловічого

роду 2 відміни в родовому відмінку однини, коли вони означають:

а) назви переважної більшості хвороб, зокрема хвороб зубів і щелепно-лицевої ділянки: абсцесу, авітамінозу, альвеоліту, артрити, артрозу, гальванозу, герпесу, гінгівіту, гіперкератозу, глоситу, дискolorиту, епулісу, забою, інфільтрату, каменю (збірне значення), кандидозу, карієсу, кератозу, мікозу, некрозу, остеомієліту, отеопорозу, оститу, папіліту, папіломатозу, пародонтиту, пародонтозу, перелому, періодонтиту, періоститу, пульпіту, стоматиту, флюорозу, хейліту, шоку.

Окрему групу складають назви хвороб, які своїми зовнішніми проявами є свого роду анатомічними утворами, переважно на шкірі чи слизових оболонках: вовчачка, гноячка, пемфігоїда, свища, сипа, фурункула, ячменя та іменник правця [5, с.214]; за цим же принципом має бути екхімоза, проте словники, на наш погляд, неправильно фіксують закінчення –у [11, с.632; 15, с.445].

б) назви тканин зуба, окремих його елементів, сукупність органів у системі: апарату (жувального, зубощелепного), дентину, епітелію, каналу (але каналця), предентину, пункту (ретенційного), рогу (пульпи), устпу, фолікула, цементу, шару; іменник прикусу;

в) назви процесів, лікувальних технологій, препаратів, речовин: абразиву, адгезиву, аерозолу, акантолізу, акрилату, актиномікозу, амелогенезу, аналізу, анамнезу, біоценозу, бондингу, гальванозу, герметики, гістогенезу, дезінфектанту, дентиногенезу, депофорезу, доступу, еегенулу, ексудату, ембріогенезу, кальмецину, кальцеміну, композиту, компомеру, кондиціонеру (гель ортофосфорної кислоти), кофердаму, кюретажу, лаку, ліквору, макро-, мікрофілу, мінідаму, нальоту, ормокеру, оротату калію, патогенезу, пігменту, порошку, прикусу, проколу, прополісу, наркозу, поліметилметакрилату, праймеру, ротокану, силеру, силікату, спонгіозу, стоматидину, токоферолу, убістезину, ультракаїну, філеру (як речовина), фторопатиту, фтор-гелю, цементу; але: активатора, бондинг-агента, інгібітора, ініціатора (фотополімеризації), каталізатора, наповнювача, окислювача, стабілізатора.

Окремих коментарів, на наш погляд, потребують іменники «**орган**» і «**апарат**», які широко вживаються в мові медицини.

Іменник «**орган**» має два значення: 1) частина організму; 2) установа; друкване видання; засіб [10, с.470]. Підкреслимо, що з першим значенням, яке визначальне в медицині, цей іменник у родовому відмінку однини має закінчення –**а**: емалевого органа; будова зуба як органа і т.д.

Іменник «апарат» також має два значення: 1) пристрій; 2) установа; сукупність органів [10, с.25]. Звідси особливості вживання відмінкових закінчень такі:

– у значенні «пристрій» - закінчення –**а**: вивчали будову системи «Вектор» (фірма «Durr-Dental») як стоматологічного апарата;

– у значенні «сукупність органів» - закінчення – у: досліджували особливості функціонування зубощелепного апарату і под.

Необхідно підкреслити, що до неузгоджених правописних питань належать закінчення родового відмінка таких іменників: *пародонт, періодонт, кондиціонер*. Розглянемо їх докладніше. Оскільки «пародонт – це комплекс тканин, що оточують зуб. До нього входять ясна, цемент кореня, періодонтальна зв'язка (періодонт) і альвеолярна кістка» [13, с.75], то за семантичними ознаками іменники *пародонт, періодонт* явно підпадають під категорію, яка в правописі визначена як «речовина, маса, матеріал» [14, с. 69], а отже, мають уживатися із закінченням –у - так само, як назви інших тканин зуба: *цементу, дентину*. Натомість відомі натеper авторитетні термінологічні словники фіксують ці іменники із закінченням –а [11, с.364; 14, с.269].

Іменник «кондиціонер» донедавна мав значення конкретного предмета - апарата, «за допомогою якого досягаються потрібна температура, вологість повітря тощо в закритих приміщеннях» [12, с.287]. Із таким значенням цей іменник уживається в родовому відмінку із закінченням –а: *кондиціонера*. Проте сучасна мова, як і загалом суспільство, дуже динамічна. Із розвитком новітніх технологій у різних галузях науки, техніки, виробництва розширюється семантика багатьох слів. Так, нині в побуті широко відомий кондиціонер як косметичний засіб для догляду за волоссям - із таким значенням іменник має уживатися із закінченням –у: *кондиціонеру*. Незамінним атрибутом сучасних терапевтичних лікувальних технологій став кондиціонер – протравлювальна рідина. Безперечно, що з таким значенням теж має бути *кондиціонеру*. Проте словники поки що неправомірно фіксують тільки закінчення –а.

Неправильно і парадоксально, на наш погляд, зафіксоване закінчення

–а родового відмінка іменника «*мономер*» [10, с.380] («низькомолекулярна хімічна сполука, яка є первісним матеріалом для синтезу полімерів» [12, с.369]). Адже в цьому ж авторитетному джерелі [10, с.555] для іменника «*полімер*» цілком правильно як назви, що підпадає під категорію речовини, матеріалу, вказується закінчення родового відмінка –у. Цілком очевидно, що за українським правописом [14, с.69] має бути: *мономеру, полімеру*: Деякі виробники вводять каталізатори, що сприяє перебігу вільнорадикальної реакції, підвищуючи ступінь полімеризації мономеру і зменшуючи поглинання води; До складу порошку полімероємних СІЦ входять часточки волокон чи затверділого полімеру [13, с.153].

Двомовне (російсько-українське) середовище, яке досі збереглося в певних регіонах України, накладає помітний відбиток і на мовну систему, яка обслуговує стоматологічну галузь, призводячи до труднощів уживання багатьох термінологічних слів і словосполучень, створюючи мовні одиниці, які не є нормою ні в російській, ні в українській мовах.

За результатами власних текстологічних досліджень наукових джерел у галузі терапевтичної стоматології (монографії, наукові статті, навчальні видання), ми виокремили і пропонуємо читачам-стоматологам звернути увагу на групу лексичних одиниць (слів і словосполучень), переклад яких із російської мови українською викликає труднощі в науковців-стоматологів, лікарів.

Труднощі перекладу:

аномальный прикус – *аномальний* (а не *аномалійний!!!*) *прикус* [10, с.23; 11, с.44; 15, с.26]
 биосовместимость – *біосумісність* [11, с.494]
 болезненное зондирование, перкуссия – *болюче зондування, перкусія* [5, с.55]
 бороздка – *борозенка* (прикм. – *борозенковий, борозенчастий*) [15, с.50]
 бугорок зуба – *горбик (горбо́к)* зуба [5, с.19; 15, с.54]
 воронкообразные углубления – *лійкоподібні* [11, с.103] *заглиблення*
 выяснит этиологию заболевания - *з'ясувати етіологію захворювання* [5, с.13]
 головка нижней челюсти – *голівка нижньої щелепи* [10, с.154]
 головка штифта - *голівка штифта* [10, с.155]
 головка зубной щетки – *голівка* [13, с.201] *зубної щітки*
 гранулёма – *гранульома* [15, с.102]
 гранулематоз - *гранулематоз* [15, с.103]
 десна покрыты многослойным плоским эпителием – *ясна покриті багатошаровим плескати́м* [15, с.456; 11, с.646] *епітелієм*
 дольчатые образования – *часточкові утворю́чи* [9, с.495]
 дрожжевой микоз – *дріжджовий* [10, с. 199] *мікоз*
 жжение (слизистой оболочки, языка) – *пеку́чість* [10, с. 487]
 заключительная обработка – *завершальна обробка* [5, с.218]
 заместительный дентин – *замісний* [11, с.182; 15, с.130] *дентин*
 зондирование болезненное (неболезненное) – *зондування болюче (неболюче)* [5, с.55]
 зуд – *свербіж (свербежу)* [15, с.135]
 измененный в цвете зуб – *зуб зміненого колю́ру*
 изолирующая прокладка – *ізоляційна* [15, с.138] *прокладка*
 кальцийсвязывающий белок – *кальційзе'язувальний білок* [5, с.218; 11, с.473]
 кальцийсодержащий - *кальціємісний* [11, с.209]
 кариес в стадии – *карієс на стадії*
 квасцы – *галун* [11, с.219] (в українській мові уживається тільки в однині; в російській – тільки в множині!)
 краситель – *баренік* [9, с.334]
 культя зуба – *кукса* [11, с.251; 15, с.184] *зуба*
 линия совпадения зубов – *лінія збіжності* [9, с.879] (а не «співпадіння»!) *зубіє*
 ложный дёсенный (десневой) карман – *не-*

справжній ясєнний карман [9, с.306; 11, с.216; 15, с.159]

мазок-соскоб – **мазок-зіскріб** (зскрібок) [11, с.499]

мерцательный эпителий – **миготливий епітелій** [15, с.209, 456]

многослойный плоский ороговевший эпителий – **багат шаровий плесканий** [15, с.456; 11, с.646] **зроговілий** [15, с.252] **епітелій**

моющие средства – **мийні** [9, с.389] **засоби**

нависающие края эмали – **навислі** [10, с.388] **краї емалі**

накусочная площадка – **накушувальна** [5, с.218] **площадка**

обезболивание – **знеболювання** [9, с.479]

обезболивающие средства – **знеболювальні** [15, с.240] **засоби**

обезвоженная кислота – **зневоднена** [5, с.21; 13, с.152] **кислота**

обеззараживание – **знезараження** [15, с.240]

обширные реставрации – **широкі** [9, с.503] **рестаурації**

обызвествление – **звапніння**; обызвествлєнный – **звапнілий** [15, с.243]

ограничитель – **обмежувач, обмежник** [9, с.510]

окислитель – **окислювач, окисник** [9, с.518; 11, с.333]

окончательная обработка – **остаточна** [9, с.519] **обробка**

окрашенная эмаль – **забарелєна** [11, с.334] **емаль**

окружающие ткани – **прилегли** (а не оточуючі!) **тканини**

опоясывающий лишай – **оперізувальний** [11, с.342] **лишай**

отбеливание зубов – **вібїлювання** [9, с.543; 11, с.351] **зубїе**

отбеливающая смесь – **вібїлювальна** [13, с.198] **сумїш**

ответвление канала – **відгалужєння** [11, с.352] **каналу**

периапикальный абсцесс – **періапикальний** [5, с.7] **абсцєс**

перегородка – **перегородка** (міжальвеолярна, міжзубна, языка) [15, с.272]

перитубулярный дентин – **перитубулярний** [5, с.7] **дентин**

пескоструйная технология – **піскострумінна** [11, с.378] **технологія**

пищеварительный – **травний** [11, с.383]

пищевой комок – **харчова грудка** [13, с.178]

пломбирочные материалы – **пломбувальні** [11, с.389] **матеріали**

податливая слизистая оболочка – **піддатлива, податлива** [9, с.631] **слизова оболонка**

подвижная слизистая оболочка – **рухома** [5, с.63] **слизова оболонка**

подвижность зубов – **рухомість** [5, с.63] (а не рухливість!) **зубїе**

подвижные лимфатические узлы – **рухомі** (а не рухливі!) **лімфатичні вузли**

повреждающее действие – **ушкоджувальна** (**пошкоджувальна** – для неживої матерії) [5, с.22] **дія**

поднутрение – **підтікання** [13, с.152]

полость I класса по Блэку – **порожнина I класу за Блеком**

прием пищи – **в(у)живання їжі; їда** (їда – це процес уживання їжі) [5, с.57]

пришейковая область – **пришійкова ділянка**

прижигающие вещества – **припикальні** [11, с.416] **речовини**

проницаемость эпителия – **пронікність** (а не проникливість – рос. проницательность) [5, с.62] **епітелію**

профессиональная гигиена – **професійна** (від професія) (**професіональність** (від професіонал) – це вищий рівень професійності) [9, с.759] **гігієна**

раздражающий – **подразнювальний** [9, с.781]; **подразливий** [11, с.442]

разрыхленная десна – **розпушені** [11, с.444] **ясна**

расширитель устья канала – **розширювач**

ўстя [11, с.573] **каналу**

режущий край зубов – **різальний** [5, с.218] (а не ріжучий!) **край зубів**

рыхлая ткань – **пухка** [9, с.826] **тканина**

санирование полости рта – **санірування** [5, с.84-85; 10, с.679; 11, с.468] (**санація**) **порожнини рота**, так само – **маркірування** (а не маркування!)

(К-римерів, К-файлів, рашпїлів, пульпексTRACTорів)

санированная полость рта – **санірувана** (а не санована!) **порожнина рота**

сверхкомплектные зубы – **надкомплектні** [10, с.393] **зуби**

светотвердеющий – **світлотвердіючий** [11, с.528]

сетчатый – **сітчастий** [11, с.481]

силер - **силер**

слизисто-надкостничный лоскут - **слизово-окісний клапоть** [9, с.358]; **шматок** [11, с.265; 15, с.197]

слой, ингибированный кислородом – **шар, інгібований** [5, с.84-85] **киснем**

слюноотсос – **слиновідсмоктувач** [11, с.355]

слюноотделение – **слиновиділення** [15, с.365]

слюнотечение – **слинотєча** [11, с.492]

слюнявый - **слинявий** [9, с.866]

совместимость – **сумісність** [15, с.365]

специальные приспособления – **спеціальні пристрої** [9, с.730] (а не пристосування), напр., **пристрій** для припасування гутаперчевих штифтів

стеклоиномерный цемент – **склоіномерний цемент**

тройничный нерв – **трійчастий** [11, с.316] **нерв**

устевая часть корня - **ўстева частина кореня**

ушиб зуба – **забїй** зуба

филер - **філер**

фирма-производитель – **фірма-виробник**

фторосодержащий - **фторовмісний** [11, с.593]

цветовая шкала «Vita» - **колірна** [11, с. 607] (а не кольорова!!!) шкала «Vita» (критерій **колірної** (а не кольорової!) відповідності при флюорозі зубів; **колірний код ендодонтичних інструментів; колірні** (а не кольорові!) тести з барвеніками

чешуйчатый – **лускатий** [11, с.619; 15, с.434]

чистка зубов – **чищення** зубів [9, с. 1043]

шинирующая лента – **шинувальна стрічка**

Окремо нагадаємо, що морфема –**видний** українською мовою перекладається –**подібний**. Тому в терапевтичній стоматології: **вісімкоподібний** (кореневий канал); **гелеподібна** (суміш); **клиноподібний** (дефект); **крихтоподібний** (гній); **куполоподібні** (ясенні сосочки); **списоподібний** (фінішний бор); **ромбоподібний** (госит); **тістоподібна** (консистенція); **чашоподібні, конусоподібні, дископодібні головки; щілиноподібний простір** і т.п. Бувають і спрощені форми: **гудзикуватий** (зонд); **жолобуваті** (рос. «жёлобовидные») (сосочки); **крейдисті** (плями); **кулястий бор** (рос. «шаровидный»); **остістий** (рос. «шиповидный») (шар епітелію); **серпасті клітини** (рос. «серповидные»); **шипуватий еритроцит** (рос. «шиповидный»); **шипуваті зуби**. Ці форми здебільшого утворюються за законом милозвучності української мови задля уникнення немилозвучного повторення окремих складів (неправильно, бо немилозвучно: **шипоподібний, серпоподібний**).

Окремих коментарів потребує також переклад українською мовою іменника «образование», який дуже поширений у анатомії, а отже, в медицині загалом і в терапевтичній стоматології зокрема. Підкреслимо, що за новітніми уявленнями науковців, «образование – 1. (действие) утворення, утворювання, створення, формування... 2. (результат действия) утвір» [9, с.495]. Отже, згідно з цим сучасним трактуванням значення слова, правильно: **емалеві пластинки нагадують тонкі, довгі, листоподібні утвори; пульпа зуба – це сполучнотканинний утвір; великі слинні залози – це часточкові утвори; судини періодонта мають клубочкові утвори; утворення веретен пов'язують із взаємопроникненням відростків одонтобластів у шар енамелобластів.**

Багатоваріантним залежно від нюансів лексичного значення є і переклад прикметника «подвижный». Оскільки він стосується однієї з визначальних категорій у терапевтичній стоматології, коли йдеться про певну патологію зубів, то підкреслимо, що «подвижный – 1.(двигающийся) **рухомий**... рухома рівновага; рухомий наголос; 2. (легкий в движении, живой) рухливий, жвавий, моторний – рухлива (жвава) дитина» [9, с.633]. Отже, зуби **рухомі** (або **нерухомі**) (а не **рухливі**!); так само – і щодо всіх інших органів: **верхня щелепа нерухома, а нижня рухома** і т.д.

Ономастика в терапевтичній стоматології.

Ономастика - це розділ мовознавства, що вивчає власні назви. Оскільки в медицині загалом і в

стоматології зокрема ці назви дуже поширені, вважаємо за необхідне в цій статті навести правописно внормований перелік тих, які, за нашими спостереженнями, викликають правописні труднощі в текстах зі стоматології: **ангіна Симановського-Плаута-Венсана; апарат Гольджі; вірус Епштейна-Барра; волокна Корфа; волокна Томса; залози Фордайса; зуб Турнера; зуби Гетчинсона-Фурньє; індекс гінгівіту Сілнес-Лое; індекс Гріна-Верміліона; індекс Рассела; лінії Ретціуса; метод Романовського-Гімзи; проби: Олдрича; Ротгера; Шіллера-Писарева; різці Гетчинсона; симптом Дюпюїтрена; синдроми: Абдісона, Верльгофа, Дюринга, Лайєлла, Папійона-Лефевра, Россолімо-Бехтерева, Гангарта; смуги Гунтера-Шреєра; стоматит Селтона; струм д'Арсонваля; тангенціальні волокна Ебнера; тільця Меркеля.**

Висновок.

Кожному досліднику, лікарю, зокрема і стоматологу, необхідні розвинуті чуття наукової мови, мовний смак, володіння науковим стилем мовлення і письма, мовними засобами наукового, насамперед вузькоспеціалізованого тексту. Ці якості є результатом цілеспрямованої роботи над собою, можливості для якої відкриває пропонується стаття.

Література

1. Крыжановская А.В. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии / А.В. Крыжановская, Л.А.Симоненко.- К.,1987.- С.4.
2. Лабунец В. А. Основы научного планирования и организации ортопедической стоматологической помощи на современном этапе развития / А.В. Лабунец. – Одесса, 2006. – 428 с.
3. Лещенко Т.О. Мовно-жанрова специфіка наукової статті зі стоматології як цілісного наукового твору / Т.О. Лещенко, Т.В.Шарбенко // Український стоматологічний альманах. - 2012. - №1.- С.3-11.
4. Лещенко Т.О. Професійна мова медика / Т.О. Лещенко.- Полтава, 2004.- 140 с.
5. Лещенко Т.О. Українська мова за професійним спрямуванням / Т.О. Лещенко, Т.В.Шарбенко.- Полтава, 2010.- 234 с.
6. Лещенко Т.О. Унормованість термінів з ортопедичної стоматології / Т.О.Лещенко, Т.В.Шарбенко //Український стоматологічний альманах.- 2012.- №2.- С.93-99.
7. Місник Н.В. Медичний словник як основне джерело систематизації та унормування галузевої термінології / Н.В. Місник // Українська термінологія і сучасність: матеріали ІІ Всеукр. наук. конф. – К., 1997.- С.197-199.
8. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т.- К.: Аконт, 2001.
9. Новітній російсько-український словник / Укладач Коврига Л.П.; за ред. проф. Степаненка М.І.- Харків: Белкар-книга, 2006.- 1072 с.
10. Орфографічний словник української мови.- К.: Довіра, 1994.- 864 с.
11. Російсько-український словник наукової термінології: Біологія. Хімія. Медицина.- К.: Наук.думка, 1996.- 660 с.

12. Словник іншомовних слів/ Уклад.: С.М.Морозов, Л.М.Шкарапута.- К.: Наук.думка, 2000.- 680 с.
13. Терапевтична стоматологія: підручн. для студ. стом. ф-ту вищ. мед. навч. закл. ІУ рівня акред.; за ред. А.К. Ніколішина.- Вид.2-ге, випр. і доп.- Вінниця: Нова Книга, 2012. -680 с.
14. Український правопис.- К.: Наук. думка, 1993. -240 с.

15. Усатенко О.К. Російсько-український словник медичної термінології / О.К.Усатенко.- К.: Наук. думка, 1996.- 463 с.

**Стаття надійшла
17.01.2014 р.**

Резюме

Висвітлені мовні особливості термінів терапевтичної стоматології; проаналізовані найпоширеніші помилки їх застосування в науковому стилі; наведені труднощі перекладу з російської мови.

Ключові слова: внормованість медичних термінів, терміни з терапевтичної стоматології.

Резюме

Проанализированы языковые особенности терминов терапевтической стоматологии и распространенные ошибки их употребления в научном стиле.

Ключевые слова: унормированность медицинских терминов, термины терапевтической стоматологии.

Summary

Analyzed the linguistic features of terms therapeutic dentistry and common mistakes of their use in scientific style. Shows the difficulties of translation from Russian.

Key words: rationing of medical terms, terms of therapeutic dentistry.